

# VZŤAH NETELESNÝCH LEKTA K TELESNÝM PROCESOM U STOIKOV

Andrej KALAŠ

## THE RELATION BETWEEN UNPHYSICAL LECTA AND PHYSICAL PROCESSES IN STOIC PHILOSOPHY

The paper aims in spite of regretful lack of source material to reconstruct probable stoic conception of relation between unphysical lecta, which represent in stoic ontology a kind of ideal platonic realm of unphysical meanings, and physical processes happening in cosmos. The author believes, that stoics have elaborated an ancient variant of psychophysical parallelism, whose function he carefully examines on the relations between three fields of reality: physical processes in cosmos, physical mental processes in the soul of cognitive subject and the field of unphysical meanings, i. e. stoic lecta. The author aims to argue, that the relation between physical processes and unphysical lecta is not a relation of physical causal interaction, but a relation of unphysical correspondence.

V tejto štúdií zameriame našu pozornosť na vzťah netelesných lekta k telesným procesom v kozme, ktoré budú predstavovať jednak „udalosti“ mimo poznávajúceho subjektu, jednak fyzické či skôr „fyziologické“ procesy prebiehajúce v samotnom hegemoniku (riadiacej časti stoickej duše) duše poznávajúceho človeka. Napriek tomu, že uvedená problematika je relevantná nielen pre komplexné porozumenie stoickej teórie poznania, ale aj ostatných častí stoickej filozofie, doxografický materiál je v tejto oblasti veľmi skromný a v najdôležitejších momentoch dokonca úplne chýba. Preto budeme pri rekonštruovaní pravdepodobnej pôvodnej stoickej koncepcie často odkázať na „domýšľanie“ existujúcich skromných textových materiálov a na „znovu-vybudovanie“ stoického stanoviska, pričom jediným kritériom našej extrapolácie bude silný predpoklad logickej konzistentnosti stoickej filozofie ako celku.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Naš výklad bude preto skôr pokusom o vybudovanie akejsi hypotézy stoického stanoviska v danej oblasti. Je pravdepodobné, že pociťovaný nedostatok pramenného materiálu k danej oblasti je len „subjektívny“, čo znamená, že v nám prístupných primárnych praměoch stoických fragmentov (najmä v Arnimovej zbierke) sa relevantné zlomky k danej oblasti jednoducho nenachádzajú. Naopak, je relatívne dosť pravdepodobné, že „objektívne“ v dielach antických autorov spomínajúcich stoické učenie sa pasáže relevantné k našej problematike jednoducho nachádzajú, hoci neboli zaradené do zbierok stoických fragmentov, ktoré sú nám známe. Podrobným štúdiom týchto diel a „excerpovaním“ príslušných nových fragmentov stoického učenia by bolo možné potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézu o stoickej dualistickej ontológii lekta a telesného podávaní v tejto kapitole. Tento cieľ však ďaleko prekračuje rámec našej štúdie.

Hneď na začiatku treba upozorniť, že naša štúdia si nekladie za cieľ vyčerpávajúcim spôsobom postihnúť celú problematiku stoickej koncepcie lekta. Preto pri predstavovaní mnohých „bežných“ poznatkov zo stoickej ontológie lekta nebudeme uvádzať doxografický prameň. Budeme sa snažiť skôr preskúmať problematický vzťah netelesných lekta k svetu a napriek akútnemu nedostatku pramenného materiálu v tejto oblasti ukázať, že starí stoici, podobne ako niektorí novovekí filozofi, vypracovali akýsi špecifický antický variant psychofyzického paralelizmu so všetkými prednosťami i takmer neprekonateľnými problémami, ktoré akákoľvek podoba dualizmu vo filozofii prináša.

Lekta (τὰ λεκτά) predstavujú v stoickej ontológii špecifický druh netelesných entít,<sup>2</sup> ideálnych logických „objektov“, ktoré v zjednodušenom rozdelení pre potrebu nášho výkladu predstavujú buď významy pojmov bez pravdivostnej hodnoty (neúplné lekta), alebo významy výrokov („propozície“, úplné lekta), ktoré majú definovanú jednu z pravdivostných hodnôt pravda–nepravda.<sup>3</sup>

Množinu úplných lekta budú tvoriť jednak významy výrokov opisujúcich stav sveta<sup>4</sup> mimo poznávajúceho subjektu<sup>5</sup> (faktuálne<sup>6</sup> výroky) (napríklad *Aténčania zvíťazili pri Salamíne*), jednak významy výrokov opisujúcich poznávacie procesy u týchto subjektov poznania (*Sokrates si myslí, že Aténčania zvíťazili pri Salamíne*), jednak významy výrokov predstavujúcich „večné“ pravdy (napríklad logický zákon *modus ponens*). Dôležité je, že

<sup>2</sup> K netelesným entitám patria u stoikov ešte priestor (ἡ χωρά, ὁ τόπος), čas (ὁ χρόνος) a prázdno (τὸ κενόν). Výraz τὰ λεκτά, ktorý znamená v gréčtine *vypovedané* alebo *vypovedateľné* a v stoickej terminológii označuje významy jazykových výrazov, nemá v slovenčine zaužívaný a ustálený prekladový ekvivalent. V našej štúdii preto používame transliterovaný grécky výraz *lekton*, pl. *lekta*, pričom tieto výrazy neskloňujeme.

<sup>3</sup> Ide tu o stoické delenie lekta na *úplné* (významy výrokov) a *neúplné* (významy pojmov), ktoré spomína J. Annas; pozri [1], 76. O terminologických problémoch spojených s klasifikáciou materiálnych korelátov lekta na úrovni fyzických poznávacích procesov pozri autorov článok o kataleptickej fantázii v stoickej epistemológii, kde sa rozoberajú významy pojmov *ἐννοια*, *ἐπινόημα*, *πρόληψις*; [8], 369 – 372.

<sup>4</sup> Presnejšie vlastne *kozmu*, pretože ide o oblasť fyzických procesov. V našej štúdii budeme preto pod výrazom *vonkajší svet* chápať *kozmos*.

<sup>5</sup> Je zrejmé, že pojem subjekt (poznania) sa do „vyhranenej“ podoby vyprofiloval až v novovekej filozofii. Napriek tejto historicko-filozofickej nedôslednosti nám táto kategória v našom výklade umožní lepšie vystihnúť „jadro“ stoickej argumentácie.

<sup>6</sup> Výrazom *faktuálny výrok* budeme v našom výklade chápať empirický výrok opisujúci stav vonkajšieho sveta, ktorý nebude zahŕňať pneumatické procesy v hegemonikoch (= riadiaca časť duše u stoikov) subjektov poznania.

pravdivostná hodnota prvých dvoch spomenutých druhov lekta sa bude meniť podľa aktuálneho stavu sveta a „stavov“ poznania.<sup>7</sup> Podstatná je však skutočnosť, že telesné procesy vo svete (mimo poznávajúceho subjektu i procesy samého poznania v ňom) nemôžu nijakým spôsobom telesne (kauzálné) pôsobiť na netelesné lekta, a tak „meniť“ ich pravdivostnú hodnotu. Upozorňujeme, že nasledujúca časť je zo zlomku, ktorý doposiaľ do slovenčiny nebol preložený:

οἱ δὲ (scil. Stoici) καὶ δι' ὑποδειγμάτων  
πειρῶνται τὸ ἀξιούμενοι παραμθεῖσθαι  
(scil. ὅτι τὰ ἀσώματα οὐ ποιεῖ τι οὐδὲ  
φαντασιῶ ἡμᾶς ...

*Stoici sa snažia aj prostredníctvom  
príkladov presvedčať o tom, čo  
považujú za správne (t. j. že  
netelesné nič nespôsobuje ani nám  
nevytvára fantáziu...*

*Sextus, Adversus mathematicos, VIII 409, SVF II 85*

Napriek tomu, že neexistuje žiadny kauzálny vzťah medzi lekta a telesnými procesmi vo svete, musia lekta meniť svoju pravdivostnú hodnotu podľa toho, ako sa „dejú“ udalosti vo svete. Výnimkou budú lekta, ktoré predstavujú „večné“ pravdy (napr. logické a matematické), ktorých pravdivostná hodnota nezávisí od stavu vonkajšieho sveta, ale ani od stavu poznávacích procesov v hegemonikoch duší poznávajúcich subjektov. V nasledujúcom texte sa pokúsime ozrejmiť povahu tohto (netelesného) vzťahu, vysvetliť, ako môžeme fyzickými procesmi poznania myslieť netelesné lekta a tak poukázať na „večný“ psychofyzický problém, na ktorý narazili aj starovekí stoici.

Základnou charakteristikou stoickej psychológie a teórie poznania je, že všetky „psychické“, a teda aj poznávacie procesy sú telesné. Fyzický je teda jednak proces, ktorým rovnako dospievame k poznatku o vonkajšom svete (faktuálna pravda), k „večnej“ pravde (napr. logické a matematické poznatky), ako aj k poznatkom o stave poznania (vlastne o poznávacích procesoch) poznávacích procesov.

Musíme si však uvedomiť, že na tento fyzický proces môžeme nazerať z dvoch uhlov pohľadu. Prvé hľadisko je hľadisko „vonkajšieho“ pozorovateľa, ktorý „zvonku“ pozoruje fyzické (či vlastne „fyziologické“) procesy, ktoré prebiehajú pri poznávaní v hegemoniku človeka. Takýto pozorovateľ by mohol pozorovať akési fyzické koreláty mentálnych procesov, ktoré si

<sup>7</sup> V prípade významu výroku *Aténčania zvíťazili pri Salamíne* sa jeho pravdivostná hodnota za predpokladu, že je vyslovený po uskutočnení salaminskej bitky, nebude meniť. Pravdivostná hodnota sa bude podľa stavu sveta meniť len v prípade úplných lekta, ktoré nie sú časovo určené (napríklad *V Bratislave prší*).

uvedomuje pri poznávaní sám poznávací subjekt. Práve tu sme sa dotkli druhého možného hľadiska na procesy poznania: ide o pozíciu samého poznávacieho subjektu, o mentálne akty, ktoré si sám poznávajúci subjekt „uvedomuje“ vo svojom vedomí v procese poznania. Každému takémuto mentálnemu aktu bude z hľadiska vonkajšieho pozorovateľa zodpovedať nejaký jeho materiálny korelát, ktorý bude z hľadiska celkovej stoickej koncepcie vždy špecifickou zmenou tenzie pneумы<sup>8</sup> hegemonika človeka. Napríklad mentálnemu aktu *súhlasu* (*συγκατάφρασις*) s významom preskripčného výroku *Nerozumné vášne treba z duše eliminovať* bude zodpovedať iná špecifická zmena tenzie pneумы hegemonika ako v prípade súhlasu s významom deskripčného výroku *Aténčania zvíťazili pri Salamine*. Treba si uvedomiť, že aj celému nášmu poznatkovému systému (ako ho vníma poznávajúci subjekt) bude z hľadiska „vonkajšieho“ pozorovateľa zodpovedať určitý materiálny korelát spočívajúci v špecificky „tendovanej“ pneume (jednotlivých častí) hegemonika.<sup>9</sup>

Z hľadiska celkovej („materialistickej“) koncepcie stoickej fyziky, psychológie a teórie poznania sa prikláňame k názoru, že opísané mentálne akty (objavujúce sa vo vedomí poznávajúceho subjektu) nemajú netelesnú povahu, ale sú len vnútornými prejavmi (epifenoméni) telesných procesov poznania, ako sa „javia“ samotnému subjektu poznania. Túto jedinečnú skutočnosť, že v spomínaných mentálnych aktoch sa naše vedomie „otvára“ ríši netelesných entít (napr. pojmov, vlastne lekta), hoci tieto entity nie sú kauzálne s pneumatickými i mentálnymi procesmi nijako späté, považujeme (azda spolu so stoikmi) za jedinečnú výsadu človeka, za jeden z „divov sveta“. Na pôde

<sup>8</sup> Pneuma (gr. *τὸ πνεῦμα*) je ústredným pojmom stoickej fyziky a psychológie: predstavuje aktívny princíp kozmu, ktorý kozmos a ľudskú dušu v ňom prostredníctvom svojho napätia (tenzia, gr. *τόνος*) integruje do jednotného celku.

<sup>9</sup> Na tomto mieste treba upozorniť, že stanovisko pozorovateľa skúmajúceho dušu zvonku (vlastne „empiricky“), ktoré sa ukáže ako mimoriadne výhodná teoretická konštrukcia pred ďalší výklad, je v širšom kontexte stoického uvažovania jednoducho cudzím prvkom. Stoici totiž v rámci toho, čo je pre nás (epistemologicky) „skryté“, rozlišovali dve kategórie. Do prvej z nich patrí to, čo je nám skryté na základe nedokonalosti našej poznávacej povahy a čo je preto v princípe „nepoznatelné“ (napríklad otázka, či počet hviezd je párnny alebo nepárnny), do druhej kategórie zasa patrí to, čo je skryté na základe svojej vlastnej povahy a je nám preto prístupné len nepriamo (neempiricky), teda prostredníctvom rozumového uvažovania. Každé do druhej kategórie zaradovali stoici aj dušu človeka, pneumatické poznávacie procesy nemožno skúmať empiricky nazeraním na dušu „zvonku“, ale len „nepriamo“, napr. na základe racionálneho diskurzu s poznávajúcim subjektom, na základe ktorého „nepriamo“ usudzujeme na spomínané zmeny tenzie pneумы. Napriek tejto skutočnosti nám stanovisko „vonkajšieho pozorovateľa“ umožní objasniť a „rekonštruovať“ danú oblasť stoickej filozofie, pravda, s vedomím, že stoicismus vykladáme zo stanoviska, ktoré mu nie je celkom vlastné.



stoicizmu by sa uvedená skutočnosť dala vysvetliť tým, že hegemonikon ľudskej duše má mimoriadne vysokú tenziu svojej pneумы, vďaka ktorej sa svojimi vlastnosťami približuje k svetovému *Logu* (pneume s najvyššou tenziou), ktorého zvláštnou stránkou je prozretelnosť, teda najvyššia „kognitívna“ mohutnosť.

Ďalej sa pokúsime ukázať, že „cesta“ k akémukoľvek poznatku je fyzická a že v stoicizme s najväčšou pravdepodobnosťou nie je možný „priamy“ vhlád do ríše netelesných lekta. Vychádzame pritom zo spomínaného rozdelenia kognitívnych obsahov na poznatky o vonkajšom svete (faktuálne pravdy), na „neempirické“ poznatky (v oblasti logiky a matematiky) a na významy výrokov, ktoré hovoria o stavoch poznávajúcich subjektov.

V prípade empirických poznatkov sa musí poznávací proces začínať „zvonku“ prijatím zmyslovej fantázie. Z hľadiska „vonkajšieho“ pozorovateľa ide o špecifickú zmenu tenzie pneумы na periférnom zmyslovom orgáne, ktorý bol týmto podnetom zasiahnutý „zvonku“, pričom táto zmena tenzie sa šíri „dostredivými“ časťami duše do hegemonika, kde prebiehajú ďalšie špecifické pneumatické procesy. Tento fyzický proces si však poznávajúci subjekt uvedomuje ako mentálne akty prijatia zmyslovej fantázie a jej ďalšie „spracúvanie“ logickým zmyslom, ktorý z nej „vyťaží“ význam výroku, ktorý môže byť predmetom súhlasu a byť tak zabudovaný do poznatkového systému toho-ktorého človeka (podrobne o tejto problematike pozri autorov článok o kataleptickej fantázii v stoickej epistemológii, [8], 369–375. Podstatná je tu skutočnosť, že cesta k empirickému poznatku je telesná a že na jej začiatku bola zmyslová fantázia, teda telesný „podnet“ z vonkajšieho sveta, ktorý (svet) je vlastne „predmetom“ empirického poznatku, ktorý sa po zložitých pneumatických procesoch<sup>10</sup> „objaví“ v hegemoniku duše poznávajúceho subjektu. Na tomto mieste len poznamenajme, že sústava našich empirických poznatkov o vonkajšom svete sa vytvára v kauzálnej interakcii so samotným týmto svetom a medzi oboma oblasťami sa tak vytvára akýsi vzťah vzájomnej korešpondencie.

V prípade neempirických poznatkov (logické a matematické pravdy) sú procesy vedúce k týmto poznatkom opäť telesné. Na rozdiel od empirických poznatkov však k týmto pravdám dospievame bez toho, aby boli fyzické pneumatické procesy v hegemoniku „napojené“ na „vonkajší“ svet mimo poznávajúceho subjektu. Stoická teória poznania s najväčšou pravdepodob-

<sup>10</sup> Pneumatickými procesmi máme na mysli procesy zmeny tenzie pneумы, ktoré sa uskutočňujú pri poznávacích procesoch: „pneumatickým“ v najširšom význame slova je vlastne každý proces v kozme, pretože pneuma ako aktívny princíp je nevyhnutnou konštitutívnou zložkou akéhokoľvek (telesného) diania vôbec.

nosťou vysvetľovala vznik takýchto neempirických poznatkov prostredníctvom nezmyslových kataleptických fantázií nenázorného typu, ktoré nemajú žiadny empirický pôvod.<sup>11</sup> „Večná“ pravda napokon nezávisí od stavu vonkajšieho sveta, a preto fyzické poznávacie procesy spojené s „objavovaním“ takýchto druhov právd nie sú nijakým spôsobom „napojené“ na fyzické procesy vo vonkajšom svete.

Napokon musíme skúmať, ako u nás vznikajú poznatky o stave poznania poznávajúceho subjektu – zaujíma nás tu stav poznania druhého človeka alebo aj nás samých. Ide vlastne o otázku, ako zistiť, aké mentálne akty sa uskutočňujú vo vedomí toho-ktorého človeka. Vychádzajúc z dvoch možných pohľadov na fyzické procesy poznania (pozri vyššie), môžeme k problému pristúpiť z pozície „vonkajšieho“ pozorovateľa alebo z hľadiska poznávajúceho subjektu.

Vonkajší pozorovateľ bude totiž pozorovať v hegemoniku duše poznávajúceho človeka rôzne pneumatické procesy. Z predchádzajúceho výkladu vieme, že to budú materiálne koreláty mentálnych aktov „dejúcich sa“ v jeho vedomí. Ak by bol stav nášho poznania dokonalý, mohli by sme odhaliť akýsi psychofyzický kód, ktorým by sme dokázali jednoznačne priradiť každému špecifickému pneumatickému procesu mentálny akt, ktorý sa „deje“ vo vedomí poznávajúceho subjektu. Napríklad určitej špecifickej zmene tenzie pneумы v určitej časti hegemonika by sme priradili mentálny akt súhlasu s významom preskripčného výroku *Nerozumné vášne treba z duše eliminovať*.

Hoci je takýto spôsob „nazerania“ do vedomia iných ľudí, aj keď nie na pôde stoicizmu,<sup>12</sup> v zásade „možný“, v každodennom živote sa o stave poznania iných ľudí dozvedáme úplne inak. Fyzické pneumatické poznávacie procesy sa totiž samému poznávajúcemu subjektu (pohľad „vnútorného“ pozorovateľa) „predstavujú“ ako mentálne akty uvedomovania si pojmov, prijímania významov preskripčných a deskripčných výrokov a vôbec budovania systému poznania<sup>13</sup> toho-ktorého človeka. V bežnom živote sa o týchto mentálnych procesoch vo vedomí iných ľudí dozvedáme jednoducho vzájomnou komunikáciou, vzájomným „vymieňaním“ si mentálnych obsahov

---

<sup>11</sup> Porovnaj [7], 363 – 372.

<sup>12</sup> Pozri pozn. 9.

<sup>13</sup> Pravda, v tomto vzájomne prepojenom systéme poznania toho-ktorého človeka môžu byť aj nepravdivé poznatky či nesprávne definované pojmy. V nasledujúcom texte sa pokúsime z hľadiska stoickej psycho-fyzickej dualistickej ontológie ozrejmiť, kedy je naše poznanie (ne)pravdivé. Ak teda v našom výklade hovoríme o stave poznania poznávajúceho subjektu, nemáme na mysli len pravdivé poznatky, ale akékoľvek kognitívne (či dokonca mentálne akty).

vedomia prostredníctvom racionálne vedeného pojmového<sup>14</sup> diskurzu. Pravda, v prípade, že chceme poznať stav poznania nás samých, nemusíme viesť pojmový diskurz s niekým iným, ale stačí, ak budeme dôsledne analyzovať obsahy nášho vedomia, ktoré sú nám bezprostredne prístupné. V oboch prípadoch dospievame k poznatkom zvláštneho druhu, totiž k poznatkom „o poznatkoch“ typu *Sokrates si myslí (vie), že Aténčania zvíťazili pri Salamíne*. Treba si uvedomiť, že aj poznatok takéhoto typu hovorí niečo o fyzickom svete,<sup>15</sup> teda hegemonikon k nemu „prichádza“ fyzickým (kauzálnym) kontaktom s (vonkajším) svetom, hoci tento svet je „svetom“ fyzických pneumatických procesov hegemoník poznávajúcich subjektov a prejavov týchto procesov v ich vedomí (mentálnych aktov)<sup>16</sup>. Hoci poznatkami takéhoto typu sa bežne „veda“ nezaobera (v staroveku nanajvýš psychológia či teória poznania), aj takéto propozície majú jednoznačne určenú pravdivostnú hodnotu pravda–nepravda.

Po tomto pomerne prehľadnom opise „vzniku“ troch druhov poznatkov vo vedomí (resp. hegemoniku) poznávajúceho subjektu sa budeme zaoberať otázkou, kedy je naše poznanie pravdivé. Z predchádzajúceho výkladu je totiž zrejmé, že vďaka vysokej tenzii pneumatických procesov v hegemoniku sa vedomie poznávajúceho subjektu „otvára“ riši netelesných lekta (pojmov, významov výrokov a iných viet<sup>17</sup>), ktoré si poznávajúci subjekt nielen uvedomuje, ale aj zabudováva do vlastného systému pravdivých (resp. podľa neho pravdivých) poznatkov. Rozhodujúcou skutočnosťou pre „pravdivosť“ jeho poznania bude to, či vo vedomí prijal aktom súhlasu za pravdivé v určitom čase<sup>18</sup> to lekton, ktoré má aj v riši lekta v danom čase pravdivostnú hodnotu pravda.<sup>19</sup> Navyše sa každé lekton prijaté aktom súhlasu za pravdivé

<sup>14</sup> Stoici – podobne ako väčšina „racionálne“ orientovaných filozofov – by zrejme vážne pochybovali, či aj názorné predstavy sú „spoľahlivo“ intersubjektívne komunikovateľné.

<sup>15</sup> Na rozdiel od opísaných neempirických poznatkov týkajúcich sa „večných pravd“ (logické a matematické pravdy), ktoré nič nehovoria o fyzickom svete.

<sup>16</sup> Už sme ukázali, že hoci nám tieto mentálne akty „sprítomňujú“ či „otvárajú“ rišu netelesných lekta, v duchu celkovej stoickej psycho-fyzickej dualistickej ontológie nemôžu byť netelesné.

<sup>17</sup> Patria tu totiž nielen významy s definovanou pravdivostnou hodnotou pravda–nepravda, ale aj významy otázok, sľubov, prekliatí a iných „výpovedí“, ktorými sa v našej práci nebudeme zaoberať.

<sup>18</sup> Časový parameter, pochopiteľne, je potrebný len v prípade poznatkov o fyzickom svete (faktuálnych výrokov a poznatkov „o poznatkoch“).

<sup>19</sup> Treba si totiž uvedomiť, že ideálna riša lekta je v istom zmysle nesmierne „bohatou“ oblasťou ideálnych kognitívnych entít. Obsahuje lekta s pravdivostnou hodnotou pravda, ale aj ich negácie, ktoré majú, pochopiteľne, pravdivostnú hodnotu nepravda. Pravdivostná hodnota lekta,

zabudováva do individuálneho, vzájomne prepojeného systému poznatkov toho-ktorého človeka. Naše poznanie bude preto v určitej oblasti (napríklad historiografie) pravdivé vtedy, keď v ňom budú sprítomnené nielen skutočne pravdivé lekta, ale keď celá sústava nášho poznania (v tejto oblasti) bude „reprezentovať“<sup>20</sup> systém skutočne pravdivých poznatkov v danej oblasti, ktorý sa nachádza (v danom čase, pozri pozn. 15) v ideálnej ríši lekta (pozri pozn. 16). Naopak, nepravdivými budú naše poznatky v danej oblasti vtedy, keď v našom vedomí budeme aktom súhlasu prijímať za pravdivé reprezentácie lekta, ktoré majú v ideálnej ríši lekta pravdivostnú hodnotu nepravda,<sup>21</sup> resp. ktorých negácie majú pravdivostnú hodnotu pravda. Náš systém poznatkov v danej oblasti bude potom nepravdivý vtedy, keď jeho „pendant“<sup>22</sup> v ríši ideálnych lekta nebude totožný so skutočne pravdivým systémom poznatkov v tej-ktorej oblasti v danom čase.<sup>23</sup>

Skôr ako prideme v našich úvahách a „domýšľaní“ stoickej koncepcie k vysvetleniu akéhosi paralelizmu medzi tromi oblasťami (medzi fyzickými poznávacími procesmi v hegemoniku, fyzickými udalosťami „vo svete“ a ríšou netelesných lekta), pokúsime sa na príkladoch ozrejmiť, že „psychofyzická teória“ pravdivosti poznania, ktorú sme predstavili v predchádzajúcom odseku, je naozaj použiteľná na všetky tri typy poznatkov (empirické poznatky, poznatky o „poznatkoch“, neempirické „večné“ pravdy).

V prípade empirického poznatku *Aténčania zvíťazili pri Salamíne* bude mať daný poznávajúci subjekt pravdivý poznatok (z oblasti historiografie) vtedy, keď pneumatické procesy v jeho hegemoniku sa v jeho vedomí (hľadisko „vnútorného“ pozorovateľa) prejavujú tak, že aktom súhlasu prijme význam<sup>24</sup> tohto poznatku za pravdivý. To je však možné len vďaka skutočnosti, že ideálny „pendant“ tohto (fyzického) mentálneho aktu v ríši

---

ktoré opisujú stav sveta, sa časom mení, pravdivostná hodnota logických a matematických právd ostáva stále konštantná. Navyše pravdivé lekta sú „usporiadané“ do pevného systému poznania.

<sup>20</sup> V predchádzajúcom výklade sme uviedli, že poznatkový systém toho-ktorého človeka (je podmnožinou jeho mentálnych aktov vôbec) nebude netelesný, teda nebude totožný s jeho „pendantom“ v ideálnej ríši lekta. Pozri ďalej.

<sup>21</sup> V ríši lekta sa nachádzajú aj lekta s pravdivostnou hodnotou nepravda, pozri pozn. 19.

<sup>22</sup> Vyplýva z toho, že v ideálnej ríši lekta sa nachádzajú nielen nepravdivé lekta, ale aj nepravdivé systémy poznatkov (lekta) jednotlivých oblastí poznania. Aj to potvrdzuje, že ríša lekta je mimoriadne „bohatá“.

<sup>23</sup> Časový parameter sa ani tu netýka sústavy poznatkov napríklad v oblasti logiky či matematiky („večných“ právd).

<sup>24</sup> Na úrovni fyzických poznávacích procesov môžeme, pravda, hovoriť len o akomsi materiálnom koreláte tohto významu (podobne aj v ďalšom príklade), pričom takýto materiálny korelát by sa azda mohol vhodne nazývať „pochopené lekton“.



ideálnych lekta je totožný s pravdivým lekton opisujúcim stav sveta v čase salamínskej bitky.

V prípade logickej pravdy *Strana štvorca je k uhlopriečke súmerateľná alebo nesúmerateľná* má daný poznávajúci subjekt pravdivé poznanie vtedy, keď jeho pneumatické procesy v hegemoniku „vytvárajú“ v jeho vedomí mentálny akt súhlasu s významom (resp. materiálnym korelátom významu) tohto výroku. Keďže ideálny „pendant“ tohto (fyzického) mentálneho aktu je totožný so skutočne pravdivým lekton opisujúcim pomery strán v štvorci, dotýčny subjekt poznania bude mať aj v tomto prípade pravdivý poznatok. Upozorňujeme na skutočnosť, ktorá bude významná v ďalšom výklade, že kým v prvom prípade (empirickom poznatku) mali fyzické procesy v hegemoniku nejaký vzťah k „vonkajšiemu“ fyzickému svetu,<sup>25</sup> v druhom prípade (neempirickom poznatku) hegemonikon „dospelo“ do stavu daného poznania iba na základe procesov, ktoré boli „izolované“ od vonkajšieho sveta, teda akýmsi vnútorným uvažovaním (pozri ďalej).

Napokon budeme uvažovať o pravdivosti poznania v prípade, že poznávajúci subjekt si vo vedomí uvedomuje a mentálnym aktom súhlasu prijal za pravdivý (pochopený) význam výroku („pochopené lekton“, pozn. 24) *Sokrates vie, že Aténčania zvíťazili pri Salamine* (poznatok o poznatku). Aj v tomto prípade totiž existuje v ideálnej riši lekta lekton opisujúce stav poznania filozofa Sokrata: ide o význam výroku, ktorý opisuje fyzické pneumatické procesy v hegemoniku tohto človeka, ktoré môžeme z hľadiska „vnútorného“ pozorovateľa opísať uvedeným výrokom. Tento poznatok o poznatku však vlastne opisuje stav vonkajšieho (v prípade, že subjekt neskúma vlastné mentálne akty) fyzického sveta, ktorý je však „svetom“ pneumatických procesov v hegemoniku poznávajúceho subjektu. Lekton, ktoré bude v ideálnej riši lekta opisovať stav poznania filozofa Sokrata, bude preto meniť svoju pravdivostnú hodnotu podľa aktuálneho stavu (fyzických) pneumatických procesov v hegemoniku Sokrata. V prípade, že vo vedomí poznávajúceho subjektu (spravidla to nebude Sokrates), ktorý sa bude „zaujímať“ o stav poznania u Sokrata, budú pneumatické procesy fyzickým korelátom skutočne pravdivého lekta opisujúceho stav poznania Sokrata v ideálnej riši lekta, u poznávajúceho subjektu bude daný poznatok o poznatku pravdivý. Upozorňujeme, že takéto typy poznatkov majú veľmi blízko k empirickým poznatkom, ktoré sme už opísali, s tým rozdielom, že neopisujú stav „vonkajšieho“ sveta, ale stav (fyzických) pneumatických procesov v hegemoniku. Na

<sup>25</sup> Dotýčny sa o salamínskej bitke dozvedel z autopsie alebo napríklad z kníh, ktoré napísal niekto, kto ju videl „na vlastné oči“.

rozdiel od „večných“ právd k týmto poznatkom „dospieva“ naše hegemonikon fyzickým kontaktom s „vonkajším“ svetom, hoci tento „vonkajší“ svet tu predstavuje „svet“ pneumatických procesov v hegemoniku, resp. svet mentálnych aktov, o ktorých sa (spravidla) „dozvedáme“ racionálnym pojmovým diskurzom<sup>26</sup> (hľadisko „vnútorného“ pozorovateľa).

V nasledujúcom výklade sa pokúsime objasniť akýsi paralelizmus medzi tromi oblasťami reality, ktorý nám umožní lepšie pochopiť staroveký variant psychofyzického paralelizmu, ktorý vznikol v antike práve na pôde stoicizmu. Ide o paralelizmus medzi netelesnou ideálnou ríšou lekta, oblasťou fyzických poznávacích procesov a im zodpovedajúcich mentálnych aktov a oblasťou (vonkajšieho) fyzického sveta, kam budeme zaraďovať aj fyzické poznávacie procesy a im „zodpovedajúce“ mentálne akty u „iných“ ľudí.

Základnou charakteristikou vzťahu ideálnej ríše netelesných lekta k „vonkajšiemu“ fyzickému svetu bude skutočnosť, že lekta opisujúce stav vonkajšieho sveta (empirické, „faktuálne“ poznatky) a stavy poznania poznávajúcich subjektov (poznatky o poznatkoch) budú meniť svoju pravdivostnú hodnotu podľa (v „korešpondencii“ s) aktuálneho „stavu“ týchto fyzických procesov v danom čase. Rozhodujúcou je tu skutočnosť, že pravdivostná hodnota netelesných lekta<sup>27</sup> sa nebude meniť na základe fyzického (kauzálneho) pôsobenia telesných udalostí vo svete na tieto netelesné entity, ale medzi oboma bude len vzťah akejsi netelesnej korešpondencie, vzájomného „zodpovedania“. V málopočetných doxografických materiáloch, ktoré sa nám o tejto problematike zachovali a ktoré uvidíme neskôr, sa spomínaný vzťah netelesnej korešpondencie medzi fyzickými udalosťami vo svete a netelesnými lekta (vlastne ich pravdivostnou hodnotou) vyjadruje gréckou predložkou *ἐπι* viažucou sa s datívom, znamenajúcou *podľa, v súlade s*.<sup>28</sup> V tom istom zlomku totiž Sextos explicitne upozorňuje na potrebu dôsledného odlišovania uvedeného netelesného „pôsobenia“ od kauzálnej interakcie vyjadrenej v gréčtine predložkou *ὑπὸ* viažucou sa s genitívom, ktorá znamená *od, (telesným) pôsobením čoho*. Z filozofického hľadiska je tu zaujímavé, že lekta na jednej strane a fyzické udalosti na druhej strane predstavujú dve „paralelné“ oblasti reality, ktoré na seba navzájom nijakým spôsobom fyzicky

<sup>26</sup> Aj racionálny pojmový diskurz je totiž fyzickou (kauzálnou) interakciou medzi poznávajúcim a predmetom poznania, ktorým je v tomto prípade hegemonikon, resp. mentálne procesy človeka, ktorého stav poznania sa skúma.

<sup>27</sup> Presnejšie axióm (významov výrokov), ktoré sú len jedným druhom lekta, ktoré majú pravdivostnú hodnotu pravda–nepravda.

<sup>28</sup> Sextus, *Adversus mathematicos*, VIII 409, SVF II 85.

(kauzálne) nepôsobia, hoci ich „štruktúrovanosť“ si navzájom zodpovedá, teda sú vo vzťahu akejsi izomorfie.

Skôr ako prejdeme k analýze ďalších vzťahov medzi tromi spomínanými paralelnými oblasťami, musíme sa pristiaviť pri zvláštnom druhu lekta, ktoré nebudú meniť svoju pravdivostnú hodnotu podľa aktuálneho stavu fyzického sveta v danom čase. Ide o lekta predstavujúce „večné“ pravdy, teda o logické a matematické poznatky. Tieto lekta nebudú vstupovať do vzťahu netelesnej korešpondencie s fyzickými udalosťami vo svete a ich pravdivostná hodnota sa nebude meniť.

Fyzické poznávacíe procesy v hegemoniku, resp. mentálne akty, ktorých základom sú tieto fyzické procesy, budú k netelesným lekta v podobnom vzťahu netelesnej korešpondencie, aký sme opísali medzi lekta a fyzickými procesmi vo svete. Fyzické pneumatické procesy v hegemoniku musia mať totiž v prípade pravdivého poznania daného poznávajúceho subjektu taký charakter, aby boli fyzickým korelátom netelesných lekta majúcich (v ideálnej ríši lekta) pravdivostnú hodnotu pravda. Do podobného vzťahu netelesnej korešpondencie k netelesným lekta vstupujú fyzické procesy v hegemoniku aj v prípade nepravdivého poznania. Aj v tomto prípade (ide vlastne o prípad „uvedomovania si“ akéhokolvek lekta) musia byť špecifické pneumatické procesy v hegemoniku takej povahy, aby boli materiálnym korelátom lekta, ktoré je však v tomto prípade nepravdivé, v ideálnej ríši lekta má pravdivostnú hodnotu nepravda, resp. jeho negácia je pravdivá.

Napokon musíme skúmať aj vzťah medzi fyzickými poznávacími procesmi v hegemoniku a fyzickými „udalosťami“ vo svete,<sup>29</sup> ktorý bude mať zásadný význam aj pre dôkladnejšie pochopenie vzťahu procesov v hegemoniku k ideálnej ríši lekta. Ako sme uviedli pri preskúmaní „mechanizmov“ vzniku jednotlivých druhov poznatkov, hegemonikon pri procesoch poznávania faktuálnych právd a poznatkov o poznatkoch vstupuje do priameho fyzického kontaktu, presnejšie do kauzálneho pôsobenia s vonkajším fyzickým svetom. Možno povedať, že pri vzniku takýchto poznatkov (na rozdiel od poznávania „večných“ právd) pneumatické procesy v hegemoniku nadodúrajú „charakter“ pravdivého poznania (pozri vyššie) práve vďaka kauzálnej interakcii s vonkajším svetom, o ktorom poznatky takéhoto druhu niečo vypovedajú. Je potrebné uvedomiť si, že tu ide o veľmi zložitý mechanizmus kauzálneho pôsobenia, ktorý sa týka radu pneumatických procesov vedúceho od vonkajšieho podnetu spôsobujúceho špecifickú zmenu tenzie

<sup>29</sup> Máme tu na mysli širší význam tohto slova – nielen „vonkajší“ svet, ale aj svet fyzických poznávacích procesov v hegemonikoch poznávajúcich subjektov.

pneumy v periférnom zmyslovom orgáne k špecifickému stavu vysokej tenzie pneumy hegemonika, ktorý je materiálnym korelátom (ne)pravdivého lekta. Na tomto mieste sa nám lepšie objasňuje aj vzťah poznávacích procesov v hegemoniku k ideálnej ríši lekta: v prípade faktuálnych právd a poznatkov o poznatkoch sa vzťah netelesnej korešpondencie medzi fyzickými korelátmi v hegemoniku a ideálnymi lekta „ustanovuje“ nepriamo, prostredníctvom fyzického (kauzálneho) pôsobenia vonkajšieho sveta (objektu poznania) a hegemonika poznávajúceho subjektu.<sup>30</sup>

V prípade poznávania neempirických poznatkov („večných“ právd v logike a matematike) takýto fyzický (kauzálny) vzťah k „vonkajšiemu“ svetu nenastáva, poznávacie procesy v hegemoniku sú izolované od vonkajšieho (zmyslového) sveta. Aj v tomto prípade však fyzické poznávacie procesy v hegemoniku musia ako materiálne koreláty vstupovať do opísaného vzťahu netelesnej korešpondencie so svojími netelesnými „pendantmi“ v ideálnej ríši lekta.

Napokon treba upozorniť, že vzťah poznávacích procesov k ideálnej ríši lekta je pri všetkých typoch poznatkov (faktuálne pravdy, poznatky o poznatkoch, „večné“ pravdy) netelesný, teda nepriamy. Vzhľadom na celkovú stratégiu stoickej ontológie lekta a telesných procesov je takmer vylúčené, že poznávajúci subjekt by mohol poznávať lekta „priamo“, napríklad na spôsob augustínovskej iluminácie. Dokonca aj v prípade „večných“ právd sa ich poznanie umožňuje len „vdďaka“ fyzickým pneumatickým procesom v hegemoniku.

Po tomto obsiahlom výklade pravdepodobnej hypotézy o stoickej teórii vzťahu netelesných lekta a telesných entít uvidíme miesta v prameňoch, ktoré sa z pozície vyloženej hypotézy dajú pomerne dobre interpretovať. Opäť upozorňujeme, že zdanlivo „nesystémový“ spôsob výkladu od načrtnutia hypotézy rekonštruujúcej pôvodné stoické učenie<sup>31</sup> k doloženiu tejto hypotézy v zlomkoch (a nie naopak, ako býva pravidlom pri historicko-filozofickom skúmaní) sme volili z dôvodu žalostného nedostatku textového materiálu (pravda, v nami preskúmanom doxografickom materiáli) k danej

---

<sup>30</sup> Pravda, osobitným prípadom je situácia, keď poznávajúci subjekt poznáva stav vlastného poznania: v tomto prípade je predmet poznania „totožný“ so subjektom poznania. Upozorňujeme, že táto zaiste filozoficky „zaujímavá“ situácia môže byť predmetom mnohých filozofických úvah.

<sup>31</sup> Pravda, s plným vedomím skutočnosti, že stanovisko „vonkajšieho“ pozorovateľa duše sme využili len ako výhodný metodický prístup na lepšie objasnenie stoickej problematiky: duša je totiž u stoikov takto „empiricky“ v zásade nepoznatľná (pozri pozn. 9).



problematike. Z tohto dôvodu totiž momentálne nie je možné rekonštruovať stoické stanovisko v danej oblasti na základe skúmania textového materiálu.<sup>32</sup>

O vzťahu netelesných lekta a fyzických poznávacích procesov v hegemoniku hovorí Sextos v zlomku z diela *Πρὸς λογικούς*. Pretože uvedená pasáž nebola do slovenčiny preložená, uvádzame tu náš vlastný preklad:

οἱ δὲ (scil. Stoici) καὶ δι' ὑποδειγμάτων  
πειρῶνται τὸ ἀξιούμενον παραμθεῖσθαι  
(scil. ὅτι τὰ ἀσίωματα οὐ ποιεῖ τι οὐδὲ  
φαντασιῶ ἡμᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν οἱ  
ἐπ' ἐκεῖνοις φαντασιούμενοι cf. 406),  
ὥσπερ γάρ, φασίν, ὁ παιδοτρίβης καὶ ὁ  
ὄπλομάχος ἔσθ' ὅτε μὲν λαβόμενος τῶν  
χειρῶν τοῦ παιδὸς ρυθμίζει καὶ διδάσκει  
τινὰς κινεῖσθαι κινήσεις, ἔσθ' ὅτε δὲ  
ἄπωθεν ἐστὼς καὶ πῶς κινούμενος ἐν  
ῥυθμῷ παρέχει ἑαυτὸν ἐκείνῳ πρὸς  
μίμησιν, οὕτω καὶ τῶν φανταστῶν ἔνια  
μὲν οἰοεὶ ψαύοντα καὶ θιγγάνοντα τοῦ  
ἡγεμονικοῦ ποιεῖται τὴν ἐν τούτῳ  
τύπωσιν, ὁποῖόν ἐστι τὸ λευκὸ καὶ  
μέλαν καὶ κοινῶν τὸ σῶμα, ἔνια δὲ

*Stoici sa snažia aj prostredníctvom  
prikladov presviedčať o tom, čo po-  
važujú za správne (t. j. že netelesné  
nič nespôsobuje ani nám nevytvára  
fantáziu, ale že fantázie dostávame  
podľa<sup>33</sup> neho). Práve tak totiž – ako  
tvrdia – niekedy učiteľ telocviku  
alebo bojovník v plnej zbroji uchopí  
ruky dieťaťa a uvádzajúc ich do  
súladu s hudbou, takto ho učí určitým  
pohybom, inokedy však stojí obďaleč  
a akosi pohybujúc sa v rytme, dáva  
seba dieťaťu za príklad na napodo-  
benie. Takýmto spôsobom aj niektoré  
z predstavovaných vecí<sup>34</sup> akoby doty-  
kom a stykom s hegemonikom samy<sup>35</sup>*

<sup>32</sup> Problematika, ktorú sme načrtli v tejto štúdiu, by si vyžadovala ďalšie seriózne skúmanie vzhľadom na to, že v Armimovom vydaní stoických fragmentov sa zlomky relevanté k našej téme jednoducho nenachádzajú, potrebné by bolo nahliadnuť do iných zbierok stoických fragmentov alebo azda ešte skôr do originálnych diel doxografov (najmä Sexta Empirika, Diogena Laertského a iných). Takéto ciele však ďaleko presahujú rámec tejto štúdie.

<sup>33</sup> Ide tu o kľúčové miesto zlomku, kde sa hovorí, že fantázie sa netvorja kauzálnym (telesným) pôsobením lekta (v gréčtine predložka *ὑπὸ* s genitívom na vyjadrenie pôvodcu deja pri pasíve), ale podľa, vo vzťahu netelesnej korešpondencie k lekta (predložka *ἐπι* s datívom na vyjadrenie spôsobu, podľa ktorého sa niečo deje). Pozri podrobný výklad v texte štúdie.

<sup>34</sup> V origináli je použitý výraz *τὰ φανταστά* (= „vyobrazené“, *predstavované veci*, spodstatnením slovesného adjektíva od slovesa *φαντάζομαι* = objavovať sa, ukazovať sa). Vzhľadom na kontext usudzujeme, že autor mal na mysli jednak entity, ktoré stoja na začiatku fyzickej „cesty“ k zmyslovej fantázii (vonkajší fyzický svet), jednak netelesné lekta, podľa ktorých sa tvoria (podľa tohto zlomku nezmyslové) fantázie.

<sup>35</sup> Mediálny tvar *ποιεῖται* by vzhľadom na obsahovú stránku zlomku (pozri výklad v texte ďalej) mohol byť dynamickým („úsilným“) médiom vyjadrujúcim v gréčtine, že subjekt niečo koná len svojím vlastným pričinením, svojimi vlastnými silami: podľa tohto zlomku totiž zmyslové (kataleptické) fantázie a z nich „pochádzajúce“ empirické pojmy (= *εἶναι, εἰρηώματα* v širokom význame slova, teda aj významy výrokov) vznikajú v hegemoniku „len“ (fyzickým) pôsobením vonkajšieho „predstavovaného“ predmetu (*τὸ φανταστόν*). V našom výklade ukážeme, že aj tieto

τοιαύτην ἔχει φύσιν, τοῦ ἡγεμονικοῦ  
ἐπὶ αὐτοῖς φαντασιουμένου καὶ οὐχ ὑπὲρ  
αὐτῶν, ὅποιά ἐστι τὰ ἀσώματα λεκτά.

v ňom vytvárajú odtlačok<sup>36</sup>, napríklad biele, čierne a vôbec teleso. Iné však (z predstavovaných vecí) majú takú povahu, že v hegemoniku sa fantázia netvorí ich fyzickým pôsobením,<sup>37</sup> ale len v súlade s nimi,<sup>38</sup> čoho príkladom sú netelesné lekta.<sup>39</sup>

*Sextus, Adversus mathematicos, VIII 409, SVF II 85*

V tomto zlomku vysvetľuje Sextos vzťah fyzických poznávacích procesov v hegemoniku k „predstavovaným veciam“ (τὰ φανταστώ). Ukazuje sa, že týmto výrazom označil doxograf jednak procesy a predmety vonkajšieho fyzického sveta, ktoré stoja na začiatku cesty k empirickému poznatku (resp. jeho materiálnemu korelátu v hegemoniku), napríklad biele, čierne a vôbec teleso, jednak netelesné lekta, ktoré majú takú povahu, že v hegemoniku sa fantázia netvorí ich fyzickým pôsobením, ale len v súlade s nimi. Vzhľadom na skutočnosť uvedenú na začiatku zlomku, že netelesné nič nespôsobuje ani nám nevytvára fantáziu, je dôležité, že kým prvý uvedený druh „predstavovaných vecí“ (τὰ φανταστώ) vytvára v hegemoniku fantáziu akýmsi dotykom a stykom, netelesné lekta pôsobia na hegemonikon nie fyzicky, ale sú s ním len vo vzťahu akejsi netelesnej korešpondencie.

Po tomto akoby deskriptívnom zhrnutí filozofického obsahu uvedeného zlomku si dovoľujeme kriticky zhodnotiť jeho doxografický obsah a uviesť do „správneho svetla“ niektoré jeho tvrdenia. Doxograf tu akýmsi nepriro-

---

empirické poznatky (resp. ich materiálne koreláty v hegemoniku) musia byť vo vzťahu netelesnej korešpondencie k netelesnými lekta, pričom tento vzťah netelesnej korešpondencie nesprávne pripisuje daný zlomok len nezmyslovým (zrejme nenázorným) (kataleptickým) fantáziám, resp. neempirickým pojmom (v širokom význame).

<sup>36</sup> O kritike odtlačkovej teórie fantázie už na pôde starej stoy pozri autorovu štúdiu [9], 295–299.

<sup>37</sup> Týmto opisným výrazom prekladáme kľúčovú predložku ὑπὲρ viažucu sa s genitívom. Pozri pozn. 33.

<sup>38</sup> Týmto opisným výrazom prekladáme kľúčovú predložku ἐν viažucu sa s datívom. Pozri pozn. 33.

<sup>39</sup> Anglický preklad Buryho záverečnej časti zlomku znie: *whereas others are not of this nature, since the regent part receives the presentation as a result of them but not by their agency, as is the case with incorporeal expressions* ([17], 452). Z výkladu v texte práce je zrejmé, že prekladateľ tu nevhodne na vyjadrenie vzťahu netelesnej korešpondencie použil anglický výraz *as a result of*, ktorý v angličtine označuje skôr vzťah telesného (kauzálneho) pôsobenia.

dzeným spôsobom rozdelil poznávacie procesy na dva druhy, ktorými sa budeme zaoberať podrobnejšie.

Prvým typom poznávacích procesov by mali byť pneumatické procesy v hegemoniku, ktoré vedú k empirickým pojmom (*ἐννοιαί, ἐννοήματα* – pojmy v širokom význame: pojmy, ale aj významy výrokov), napríklad pojem bieleho, čierneho. Podľa Sexta pri tomto type poznatkov sa materiálny korelát takéhoto empirického poznatku vytvára iba fyzickým pôsobením pneumatického podnetu z vonkajšieho sveta (napr. biely predmet, prechádzajúci sa Sokrates) na poznávajúci subjekt (resp. hegemonikon), v ktorom sa ďalšími zložitými pneumatickými procesmi „vytvára“ daný poznatok, resp. jeho materiálny korelát (napr. empirický pojem *bieleho*, empirický poznatok *Sokrates sa prechádza*). Zarážajúca je skutočnosť, že Sextos vôbec nehovorí, že aj pri vzniku takýchto empirických *ennoém* (empirických pojmov a poznatkov) sa musia ich materiálne koreláty v hegemoniku „vytvárať“ vo vzťahu netelesnej korešpondencie, v súlade s (v gréčtine kľúčová predložka *ἐπί*) netelesnými lekta. Naopak, Sextos akoby takúto skutočnosť nepriamo popieral tým, že spomínané empirické *ennoém* kladie do protikladu k akýmisi iným (bližšie ich nešpecifikuje, ale môžeme predpokladať, že pôjde o neempirické poznatky), ktoré sa tvoria v súlade, podľa netelesných lekta. Tento vcelku nesprávny Sextov pohľad môže azda potvrdiť aj skutočnosť, že na kľúčovom mieste v zlomku použil mediálny slovesný tvar *ποιεῖται* pravdepodobne v dynamickom („úsilnom“) význame, čím chcel pravdepodobne vyjadriť, že telesné pneumatické podnety z vonkajšieho sveta samy, vlastným úsilím (médiom dynamické)<sup>40</sup> vedú k vzniku empirických poznatkov, resp. ich materiálnym korelátom. V podrobnom výklade sme už ukázali, že vzhľadom na celkový kontext stoického učenia je nanajvýš pravdepodobné, že aj pri empirických poznatkoch (či už ide o poznatky o vonkajšom svete alebo o poznatky o poznatkoch) musia byť materiálne koreláty zodpovedajúce týmto poznatkom v hegemoniku vo vzťahu netelesnej korešpondencie (v súlade) k netelesným lekta, ktoré sú ich netelesným pendantom v ideálnej ríši lekta.

Druhý typ poznávacích procesov, ktoré sú spomenuté v uvedenom kľúčovom zlomku Sextos bližšie necharakterizuje ani dokonca na ne neuvádza príklad. V zlomku sa len hovorí, že druhým typom „predstavovaných vecí“ sú lekta majúce takú povahu, že (zrejme na rozdiel od čierneho

<sup>40</sup> Pravda, Sextos tu zaiste nechcel povedať, že na vzniku týchto poznatkov sa nepodieľa (telesný) logický zmysel poznávajúceho hegemonika. Doxograf tu má zrejme na mysli len to, že v prípade empirických poznatkov už nedochádza k „intervencii“ zo strany netelesných lekta. To je v podstate správny postoj, ak „intervenciou“ budeme chápať telesné (kauzálne) pôsobenie, ku ktorému naozaj zo strany lekta nikdy nedochádza.

alebo bieleho predmetu) sa fantázia (v hegemoniku) netvorí ich fyzickým pôsobením, ale len *v súlade* s nimi (kľúčová grécka predložka *ἐν* viažuca sa s datívom). Vzhľadom na celkový charakter zlomku je veľmi pravdepodobné, že Sextos tu mal na mysli poznatky, ktoré sa tvoria z názorných nezmyslových kataleptických fantázií<sup>41</sup> alebo dokonca poznatky, ktoré pochádzajú z nezmyslových kataleptických fantázií nenázorného typu.<sup>42</sup> Veľmi správne uvádza, že materiálne koreláty takýchto poznatkov musia byť vo vzťahu netelesnej korešpondencie k lekta, ktoré sú prostredníctvom týchto poznávacích procesov „uchopované“ či spritomňované v mysli poznávajúceho subjektu. Paradoxne však Sextos akoby zabúdala na skutočnosť, že tento vzťah netelesnej korešpondencie môže byť „nastolený“ len „vd'aka“ alebo „prostredníctvom“ fyzických (kauzálnych) procesov v hegemoniku. Oproti empirickým poznatkom prvého typu jediným rozdielom je tu skutočnosť, že pri poznatkoch „vytváraných“ nezmyslovou kataleptickou fantáziou nenázorného typu (a práve také má zrejme Sextos v druhej skupine najviac na mysli) sú tieto fyzické procesy úplne oddelené od fyzických procesov „dejúcich sa“ mimo poznávajúceho subjektu.

Na záver našej analýzy uvedeného kľúčového zlomku Sexta Empirika upozorňujeme na skutočnosť, že doxograf tu s najväčšou pravdepodobnosťou podľahol mylnej predstave, že empirické poznatky sa v hegemoniku „konštitujú“ výlučne prostredníctvom fyzického (kauzálného) pôsobenia vonkajšieho sveta na (fyzický) poznávajúci subjekt za podstatného „spoluprispenia“ (fyzickej) racionálnej<sup>43</sup> mohutnosti hegemonika. Doxograf, pravdepodobne upriamený na „materiálny“ charakter<sup>44</sup> týchto procesov v hegemoniku nevnímal si skutočnosť, že fyzické procesy v hegemoniku musia aj v prípade empirických poznatkov vstupovať do vzťahu netelesnej korešpondencie k lekta či „konštituovať sa“ podľa nich. Naopak, v prípade konštituovania materiálnych korelátov neempirických poznatkov (napr. *modus ponens*)

<sup>41</sup> Napríklad fantázia hippokentaura, ktorej jednotlivé časti majú zmyslový pôvod, avšak sama predstava je zloženinou, ktorá vo svete zmyslovej skúsenosti jednoducho neexistuje.

<sup>42</sup> Napríklad „večná“ logická pravda *modus ponens*. Takéto nenázorné kataleptické fantázie sú prakticky totožné s (nenázornými) pojmi. Pozri autorovu štúdiu [8], 369 – 372.

<sup>43</sup> O význame racionálnej mohutnosti hegemonika v racionalisticky vyloženej stoickej teórii poznania pozri *ibidem*, 363 – 372.

<sup>44</sup> „Materiálny“ charakter tu azda možno vidieť v tom, že materiálne koreláty v hegemoniku sú v prípade empirických poznatkov jednak výsledkom fyzických pneumatických procesov, jednak „hovorí“ niečo o tom, čo sa „deje“ vo vonkajšom fyzickom svete. V prípade materiálnych korelátov neempirických poznatkov typu *modus ponens* druhá z uvedených „fyzických“ charakteristík odpadá.



doxograf pravdepodobne podľahol mylnej predstave, že na konštituovanie takýchto fyzických stavov hegemonika postačí fakt, že sa tvoria v súlade s (podľa) netelesnými lekta, ktoré sú nimi „uchopované“. Z uvedeného zlomku nemožno rozhodnúť, či si doxograf neuvedomoval prítomnosť fyzických procesov v hegemoniku pri vzniku neempirických poznatkov vôbec, alebo spomínanú skutočnosť len nepovažoval za potrebné vyjadriť aj explicitne. Je pravdepodobné, že ho k tomu viedol akýsi menej „materiálny“ charakter takéhoto typu poznatkov (pozri pozn. 44).

Po filozofickom výklade a kritickom zhodnotení kľúčového zlomku od Sexta Empirika zameriame našu pozornosť na tri miesta v prameňoch, ktoré podávajú definíciu kataleptickej fantázie.<sup>45</sup> Teraz ukážeme, že uvedené miesta možno konzistentne vysvetliť, ak sa pri ich interpretácii budeme opierať o dualistickú ontológiu lekta a telesných procesov v hegemoniku, ktorú sme už vyložili skôr. Uvedené definície kataleptickej fantázie sú:<sup>46</sup>

κριτήριον δὲ τῆς ἀληθείας φασὶ  
τυγχάνειν τὴν καταληπτικὴν  
φαντασίαν, τούτεστι τὴν ἀπὸ  
ὑπάρχοντος...

Za kritérium pravdy vyhlasujú  
(práve)<sup>47</sup> kataleptickú fantáziu, ktorá  
sa tvorí podľa subsistujúcich entít  
(pochádza zo skutočne jestvujúcich  
vecí)<sup>48</sup> ...

Diogenes Laertius, VII 54, SVF II 105

... καταληπτικὴν μὲν, ἣν κριτήριον  
εἶναι τῶν πραγμάτων φασί, τὴν  
γινομένην ἀπὸ ὑπάρχοντος κατ' αὐτὸ  
τὸ ὑπάρχον ἑναπεσφραγισμένην καὶ  
ἑναπομεμαγμένην

Kataleptická fantázia, pokladaná za  
kritérium vecí, je taká, ktorá sa tvorí  
podľa subsistujúceho objektu (z  
objektu, čo reálne jestvuje), podľa  
samotného tohto subsistujúceho

<sup>45</sup> Podrobne sa autor zaoberá kataleptickou fantáziou v štúdiách [8] a [9].

<sup>46</sup> Prvé dva z nasledujúcich zlomkov uvádzame v upravenom (pozri poznámkový aparát) preklade M. Okála (In: [24]), tretí zlomok, doposiaľ do slovenčiny nepreložený, preložil autor štúdie.

<sup>47</sup> Výraz *τυγχάνω* znamená v tomto kontexte (*práve*) *som*. V texte si totiž treba k výrazu *τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν* pridať zamlčané podmetové participium *οἶσαν*. Toto participium potom môžeme preložiť určitým slovesom a určité sloveso (u nás infinitív *τυγχάνειν*) príslovkou *práve*.

<sup>48</sup> Ako prekladovú alternatívu k Okálovmu prekladu uvedenému v zátvorke navrhujeme uvedené miesto prekladať spojením *tvorí sa podľa subsistujúcich vecí*. Kľúčové slovo *τὸ ὑπάρχον* v tejto interpretácii potom neznamená fyzický objekt vonkajšieho sveta, ale netelesné lekton, podľa ktorého (vo vzťahu netelesnej korešpondencie ku ktorému) sa tvorí fantázia v hegemoniku. Predložka *ἀπὸ* s genitívom potom nevyjadruje príčinný vzťah fyzického pôsobenia, ale len vzťah netelesnej korešpondencie (preklad *podľa*). Podrobnejšie pozri výklad v texte štúdie.

ἐναπομεμαγμένην

(súhlasne s predlohou)<sup>49</sup> sa do nás  
vtláča a zanecháva v nás odtlačok<sup>50</sup>

*Diogenes Laertius, VII 46, SVF II 53*

καταληπτικὴ δὲ ἐστὶν ἢ ἀπὸ  
ὑπάρχοντος καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ὑπάρχον  
ἐναπομεμαγμένη καὶ  
ἐναπεσφραγισμένη, ὅποια οὐκ ἂν  
γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος.

Kataleptickou je však fantázia, ktorá  
sa tvorí podľa niečoho  
subsistujúceho a podľa samotného  
tohto subsistujúceho je zachytená.<sup>51</sup>  
Nemohla<sup>52</sup> by totiž vzniknúť na  
základe nesubsistujúceho.

*Sextus, Adversus mathematicos, VII 242, SVF II 65*

Kľúčovou skutočnosťou, ktorú treba zohľadniť pri interpretácii a konzistentnom začlenení uvedených miest do celku stoickej koncepcie, je fakt, že výraz τὸ ὑπάρχον môže u stoikov znamenať jednak fyzické entity kozmu, jednak netelesné lekta. Pre „bytie“ fyzických entít totiž stoici bežne používajú výraz εἶναι (prípadne jeho participium prézenta ὄν), pričom pre „jestvovanie“ netelesných lekta majú vyhradený výraz ὑφίστασθαι.<sup>53</sup> V našej štúdii a prekladoch budeme pre výrazné odlišenie používať na „jestvovanie“ netelesných lekta výraz *subsistovať*, ktorý je kalkovým (latinským) prekladom gréckeho ὑφίστασθαι.

<sup>49</sup> Okálov výraz *súhlasne* by bolo možné prekladať (podľa nás vhodnejším) výrazom *podľa*. Predložka *κατὰ* s akuzatívom v našej interpretácii tohto miesta totiž vyjadruje vzťah netelesnej korešpondencie fantázie, resp. jej materiálneho korelátu, k netelesným lekta.

<sup>50</sup> *Diogenes Laertius* tu podáva odtlačkovú teóriu fantázie, ktorá sa v iných zlomkoch (dokonca aj od samotného *Diogena Laertia*) predstavuje ako koncepcia stoika *Kleantha* a ktorú podrobil ostrej kritike *Chrysippos* zastávajúci duchu stoicizmu vyhovujúcejšiu koncepciu fantázie ako zmeny tenzie pneumy duše. Podrobnejšie o kritike odtlačkovej teórie fantázie vsamotnom stoicizme pozri [9], 295 – 299.

<sup>51</sup> Vzhľadom na to, že na mnohých miestach sa odtlačková teória fantázie kritizuje ako neortodoxná, v našom preklade (na rozdiel od prekladu M. Okála zlomku uvedeného vyššie) sa prikláňame k voľnejšiemu prekladu výrazov *ἐναπομεμαγμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη* ako *zachytená, zvečnená*. Takúto prekladovú alternatívu pripúšťa aj pomerne obsiahly starogréckoruský slovník (Moskva, 1958).

<sup>52</sup> Nielen kataleptická fantázia, ale akákoľvek fantázia, teda aj nekataleptická, by nemohla vzniknúť, keby sa netvorila *podľa* (= vo vzťahu netelesnej korešpondencie) príslušného subsistujúceho objektu, ktorým je lekton. V prípade kataleptickej fantázie je toto lekton pravdivé.

<sup>53</sup> Porovnaj výklad F. Gahéra [6], 19.

Ak by sme v stoickej koncepcii dvojznačný výraz τὸ ὑπάρχον v uvedených definíciách kataleptickej fantázie prekladali ako *fyzicky jestvujúce* (prvý uvedený význam), potom by sme museli čeliť mnohým ťažkostiam. Ak by tu totiž doxograf tvrdil, že kataleptická fantázia sa tvorí (len) na základe niečoho fyzicky jestvujúceho, čo predstavuje akýsi pneumatický „podnet“ z vonkajšieho kozmu pre naše vonkajšie zmysly, potom sa v uvedených zlomkoch buď tvrdí, že kataleptická fantázia je len zmyslového typu, alebo uvedené zlomky nehovoria o kataleptickej fantázii vôbec, ale len o jednom jej – dodajme, že menej epistemicky „významnom“ – type, o zmyslovej kataleptickej fantázii. Keďže prvú možnosť považujeme z hľadiska celkovej stoickej koncepcie za neprijateľnú senzualistickú interpretáciu stoickej epistemológie a druhá možnosť je vzhľadom na skutočnosť, že ani v jednej z troch definícií sa explicitne nespomína zmyslový charakter definovanej fantázie, jednoducho „nepravdepodobná“, jedinou plauzibilnou interpretáciou je tá, ktorá predpokladá, že výraz τὸ ὑπάρχον označuje subsistenciu netelesných lekta.

Z filologického hľadiska treba pri takejto interpretácii a následne pri preklade upozorniť na skutočnosť, že predložka ἀπό viažuca sa s genitívom v uvedených definíciách nemá v spojení ἀπό ὑπάρχοντος svoj „bežnejší“ význam *od, na základe (fyzického) pôsobenia niečoho*, ale použitá je tu skôr na vyjadrenie spôsobu, akým sa niečo deje, netelesného vzťahu k niečomu, čo najlepšie vyjadruje slovenský výraz *podľa*. Upozorňujeme, že takýto filologický výklad významu predložky ἀπό, ktorý je veľmi výhodný z hľadiska našej navrhovanej filozofickej interpretácie, sa pohybuje v rámci, ktorý pripúšťa gramatický systém starogréckeho jazyka.<sup>54</sup> Podobný preklad predložky κατά viažucej sa s akuzatívom výrazom *podľa* je v gréčtine celkom bežný.

Navrhovaná filozofická interpretácia a preklad príslušných definícií kataleptickej fantázie bude znamenať, že kataleptická fantázia (zmyslového aj nezmyslového typu) je takého charakteru, že sa tvorí *podľa* (= vo vzťahu netelesnej korešpondencie, pozri vyššie) subsistujúcich entít, ktorými sú netelesné lekta. V podrobnom výklade sme totiž ukázali, že oba spomínané

<sup>54</sup> Porovnaj príslušnú kapitolu v starogréckej gramatike [13], 216. Na tomto mieste sa ukazuje, aké dôležité je pri správnej interpretácii originálneho gréckeho filozofického textu poznať jednak filologický rámec prekladových možností daného výrazu, jednak na základe správneho poznania filozofického kontextu príslušného miesta vybrať z „filologických“ prípustných prekladových alternatív tú jedinou správnu. Niederleho gramatika v prípade použitia predložky ἀπό naozaj „filologicky“ pripúšťa prekladovú alternatívu *podľa*, uvádzajúc spojenia typu ἀπό τοῦ ἴσου (= *podľa práva*), ἀπό σημείου (= *na znamenie*). Z pozície našej filozofickej interpretácie stoickej epistemológie je práve takáto „filologická“ alternatíva najvýhodnejšia.

typy kataleptickej fantázie (resp. jej materiálne koreláty v hegemoniku) musia byť naozaj vo vzťahu netelesnej korešpondencie s (pravdivými) lekta, hoci samy fyzické pneumatické procesy poznania sú konštituované vlastnou „logikou“ kauzálnych pneumatických interakcií len v samotnom hegemoniku (nezmyslové nenázorné kataleptické fantázie) alebo aj v (kauzálnom) vzťahu k pneumatickým podnetom vonkajšieho sveta (zmyslové kataleptické fantázie). Dodávame, že keď doxograf hovorí, že kataleptická fantázia sa tvorí *podľa niečoho subsistujúceho a podľa samotného tohto subsistujúceho* je zachytená (*ἀπὸ ὑπάρχοντος καὶ κατ'αὐτὸ τὸ ὑπάρχον*), pod výrazom *subsistujúca entita* tu má najpravdepodobnejšie na mysli pravdivé lekton, pretože *podľa* nepravdivých lekta (tiež ide o subsistujúce entity) sa tvoria akataleptické fantázie, ktoré nie sú predmetom týchto definícií.

*Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK*  
*Šafárikovo nám. 6*  
*818 06 Bratislava*

## LITERATÚRA

- [1] ANNAS, J. (1992): **Hellenistic Philosophy of Mind**. University of California Press.
- [2] CICERO: **On fate** (De Fato). Úvod, preklad, pozn. R. W. Sharples, Warminster 1991.
- [3] DÍOGENES LAERTIOS: **Životy, názory a výroky proslulých filozofov**. Prel. A. Kolář, Pelhřimov, 1995.
- [4] **Drevnegrečesko-ruskij slovar** (1958): zostavil I. Ch. Dvoreckij. 2 zväzky, Moskva.
- [5] GAHÉR, F. (1997): Princípy stoickej fyziky I. In: **Organon F**, roč. IV, č. 3.
- [6] GAHÉR, F. (2000): **Stoická sémantika a logika z pohľadu intenzionálnej logiky**. Stimul, Bratislava.
- [7] KALAŠ, A. (2000): Nevyhnutnosť, náhoda, možnosť a slobodná vôľa v kontexte Epikurovej (praktickej) filozofie. In: **Organon F**, roč. VII, č. 1.
- [8] KALAŠ, A. (2001): Kataleptická fantázia v stoickej epistemológii. In: **Filozofia**, roč. 56, č. 6.
- [9] KALAŠ, A. (2000): Elementy stoickej epistemológie. In: **Filozofia**, roč. 55, č. 4.
- [10] **Latinsko-český slovník** (1938). Zostavili J. Pražák, Fr. Novotný, J. Sedláček, Praha.
- [11] LONG, A. A., SEDLEY, D. N. (1987): **The Hellenistic Philosophers**. Cambridge University Press.
- [12] **Nehomérovský slovník řeckočeský** (1892): zostavil F. Lepař, Mladá Boleslav.
- [13] NIEDERLE, J., NIEDERLE, V., VARCL, L. (1993): **Mluvnice jazyka řeckého**. Scriptorum. Praha.
- [14] RIST, M. J. (1998): **Stoická filosofie**. Oikúmené Praha.
- [15] SANDBACH, F. H. (1994): **The Stoics**. Gerald Duckworth, London.
- [16] **A Greek-English Lexicon** (1968) zostavili H. G. Liddel, R. Scott, Clarendon Press, Oxford.



- [17] **SEXTUS EMPIRICUS: Against the Logicians.** Preložil R. G. Bury, Loeb Classical Library. Cambridge 1983.
- [18] **SEXTUS EMPIRYCUS: Przeciw logikom.** prel. I. Damska, PWN 1970.
- [19] **Slovník antické kultury** (1974). Kolektív autorov, Sloboda.
- [20] **Stoicorum veterum fragmenta** (1921–1923). Collegit Ioannes ab Arnim, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri.
- [21] **Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník** (1987). Zostavil Špaňár, J., Hrabovský, J., SPN, Bratislava.
- [22]. **Řecko-český slovník** (1998). Zostavil Prach, V., Praha, Vyšehrad.
- [23] **Predsokratici a Platón** (1970). In: Antológia z diel filozofov. Zostavil Martinka, J., Bratislava, Epoque.
- [24] **Zlomky starých stoikov** (1983). Prel. M. Okál, Pravda, Bratislava.
- [25] ZAMAROVSKÝ, V. (1969): **Bohovia a hrdinovia antických bájí.** Mladé letá, Bratislava.